

УДК 577.4:911.2

[https://doi.org/10.18524/2303-9914.2025.2\(47\).344744](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2025.2(47).344744)

Ю. Д. Шуйський, д-р геогр. наук, проф.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра фізичної географії, природокористування

і геоінформаційних технологій,

вул. Змієнка Всеволода, 2, Одеса, 65082, Україна

physgeo_onu@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-5308-0233>

ДО ПИТАННЯ ПРО ОБ'ЄКТ ГЕОГРАФІЇ, ЇЇ ПРЕДМЕТ, МЕТУ ТА ЗАГАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ У СУСПІЛЬСТВІ

В статті розглядається питання про сучасний стан географії в Україні. Воно є актуальним і практично значущим. Мета роботи: розглянути і обговорити об'єкт географії, її мету, предмет та загальне значення в українському суспільстві. Для досягнення мети роботи вважаємо за доцільне вирішити такі завдання: 1 – формування сучасної географії в Україні, що в минулому відбувалося на основі всесвітнього досвіду; 2 – структура географії склалася як віддзеркалення гармонійної будови географічної оболонки; 3 – довготермінова стійкість сутності географії. Висловлені погляди про наукові співвідношення між географією та екологією. Робота є внеском у розвиток теорії фізичної географії та сприяє оптимальному природокористуванню.

Ключові слова: географія, геосфери, географічна оболонка, геосистеми, структура, фактори, раціональне природокористування.

ВСТУП

Якщо розглянути зародження та тисячорічну історію розвитку людської загальної думки, то стає беззаперечним, що вона формувалась у межах філософії природи («діалектики природи» за Ф. Енгельсом, С. Рудницьким та Г. П. Міллером). Давні мислителі оглядали навколишню природу, співставляли довкілля окремих районів та місцевостей, встановлювали закономірності, відкривали закони природи, які згодом сприймалися як загальнонаукові. Це саме зародкова та початкова інтелектуальна діяльність, яка була віднесена до філософії (давньогрецькою *φιλοσοφία* – любов до мудрості, «любомудріє»), за Гераклітом Ефеським, засновником діалектичної парадигми у природознавстві. Пізніше Платон Афінянин визначив діалектику як первинну основу наук, яка розкриває безмежні простори подальшого удосконалення науки про природу.

Фактично у ті ж роки, у п'ятому столітті дохристиянської ери, Гекатей Мілетський познав назву науки як про природу та ресурси Землі. Він створив фізичний трактат (від давньогрецької *φύσις* – природа), у якому зробив опис (*γραφή*) відомої йому частини нашої планети, яку назвав *γῆ* (Земля, довкілля), разом – «Землеопис». Тоді грецькою це визначалося як перше поняття *γεῖνγραφία* – географія. Від тих часів і до наших днів в усьому Світі, у всіх країнах

протягом більше 2500 років розумні люди сприймають її як «науку наук». На її принципах побудована майже вся антична філософія, вона удосконалюється протягом довгого часу багатьох століть, з'являються співставлення, оцінки, узагальнення, вироблення закономірностей та законів. Як результат, виникає прогресивний напрям інтелектуального мислення – антична натурфілософія і діалектика природи.

Протягом поточного часу в українському керівництві виникло незрозуміле ставлення до географії. Були видані та розповсюджені директивні документи про віднесення географії до незрозумілих «студій», у які включили психологію, логіку, каліграфію, музику і співи й таке інше (Шуйський, 2016). Але при цьому ніякого обґрунтування очільники не представили. Разом із тим, без географії обійтися не можна. Тому комісія вирішила загальну географію змінити на окремі науки про Землю, на підставі окремих розрізнених галузевих теорій, галузевих часткових принципів, методів, підходів, обґрунтувань природокористування та світогляду, всупереч багатостолітньому досвіду географії. Опинилися розірваними дві частини важливої єдиної науки, – землезнавча загальнотеоретична і галузева об'єктна. Ситуація склалась така, що на державному рівні географія примусово виключена із списку природних наук і вміщена у перелік невизначених «студій», своєрідного «клубу інтересів». Причому, в Україні протягом минулих кількох десятиріч точиться стійке намагання виключити географію із суспільного вживання і замінити її на екологію («геоекологію») або окремі «науки про Землю». Зокрема, сучасне природоохоронне та природно-ресурсне законодавство в Україні побудоване саме на екологічній парадигмі, чим із вживання виключено життєвий тисячорічний досвід. По-друге, немалий список географічних факультетів та кафедр в університетах намагалися змінити назву на екологічну, хоча в Екологічній енциклопедії екологія логічно віднесена до біологічних наук (Екологічна енциклопедія, 2007, с. 330; Шуйський, 2013, 2016; Шуйський та ін., 2024а). Український Гідрометеорологічний університет незрозуміло чому почав називатися «Екологічним», і при цьому не змінилася його локація, залишився майже той же особовий склад, ті ж приміщення, лабораторії, принципові положення навчальних програм і т. і., що вкрай нелогічно. До речі, проти цього виступають як географи, так і біологи.

Тому тема цієї статті є актуальною і практично значущою. *Мета роботи:* розглянути і обговорити об'єкт географії, її мету, предмет та загальне значення в українському суспільстві. Для досягнення мети роботи вважаємо за доцільне вирішити такі першочергові завдання: 1 – розглянути і проаналізувати формування сучасної географії в Україні; 2 – оцінити структуру географії як віддзеркалення гармонійної будови географічної оболонки; 3 – пояснити довготермінову стійкість сутності географії та її ефективність у питаннях природокористування; 4 – показати деякі ваби екології у порівнянні із можливостями географії.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

В основу роботи покладаємо основні закони пізнання та діалектики, довідкову літературу, основні закони філософії та географії. Аналізуємо матеріал із урахуванням законів переходу кількості у якість, заперечення заперечення, навколишньої єдності, географічної локальності, системності, ієрархічності географічних об'єктів та процесів й т. і. При цьому ураховуємо наукові положення картографії, геоморфології, кліматології, гідрології, берегознавства, океанології, математичної географії та інших географічних галузевих та міжгалузевих наук (Маринич, 1993; Шуйський, 2013). Беремо до уваги вплив окремих геофер на стан, структуру та властивості географічної оболонки Землі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Формування сучасної географії в Україні. На території сучасної України у минулому попередники довгий час викладали загальну географію в університетах, семінаріях, академіях, гімназіях як окрему дисципліну. Із часом цього стало замало. Розвиток економіко-соціальних умов, потреба у природних ресурсах, зростання населення, вторгнення антропогенного фактору призвели до необхідності підготовки професійних географів, а для цього замало було знати загальні основи, на підставі вивчення окремих базових елементів і компонентів географічної оболонки. Для цього були потрібні спеціалізовані установи, як правило, у вигляді окремих кафедр фізичної географії (як у європейських країнах). Першою такою кафедрою фізичної географії на території сучасної України стала кафедра в класичному університеті в Одесі під керівництвом проф. Лапшина В. І. в 1865 р. (Шуйський та ін., 2025, с. 162). Згодом, вона стала осередком розвитку географічної освіти, науки на півдні країни, мала економічне та соціальне значення, поклала початок роботі ряду наукових та освітянських організацій. Одночасно українські вчені активно використовували досвід своїх попередників із давніх часів, бо географія потребує безумовного успадкування досвіду минулих років, і будувати власні висновки на цій підставі.

Протягом минулих 2–3 століть рівень розвитку загальної географії остаточно вийшов на стадію реальної диференціації на окремі галузеві географічні науки. Це було спричинено досягненнями «малої ери видатних географічних відкриттів XVII–XVIII ст.». Про таку можливість казали ще античні натурфілософи та натуралісти. Зокрема, ще у Аристотеля ми бачимо трактат «Метеорологія», а у Ератосфена «Картографія». Країнознавство обґрунтовував Геродот, втілення математики в географію намагалися робити Демокріт і Євдокс, а Посідоній вважав за необхідне мати в складі загальної географії галузь про морське середовище, майбутню океанологію. Розгалуження єдиної географії, як подальшу долю цієї науки, передбачали Б. Вареніус, Ф. Бюшинг, Д. Геттон, А. Гумбольдт, географи XX століття (за ствердженнями І. П. Герасимова, А. Геттнера, Д. Л. Арманда, К. І. Геренчука, М. М. Голубчика, А. Г. Ісачен-

ка, І. Г. Черваньова). В 60-х роках Д. Л. Арманд розробив структуру географії у вигляді генетичної сукупності галузевих наук про Землю. Вже наприкінці ХХ століття О. М. Маринич (1993), виходячи із будови географічної оболонки Землі (рис. 1), підтвердив, що сучасна структура географії повинна охоплювати всю оболонку у вигляді галузевих та міжгалузевих наук про Землю. Пізніше Ю. Д. Шуйський (2013, 2015, 2019) звернув увагу на забезпечення необхідною кондиційною інформацією кожної географічної науки, а О. О. Стоян (2010) зробив спробу розкрити механізми диференціації єдиного берегознавства на окремі галузі на прикладі глобальної екзогенної мегасистеми узбереж Світового океану.

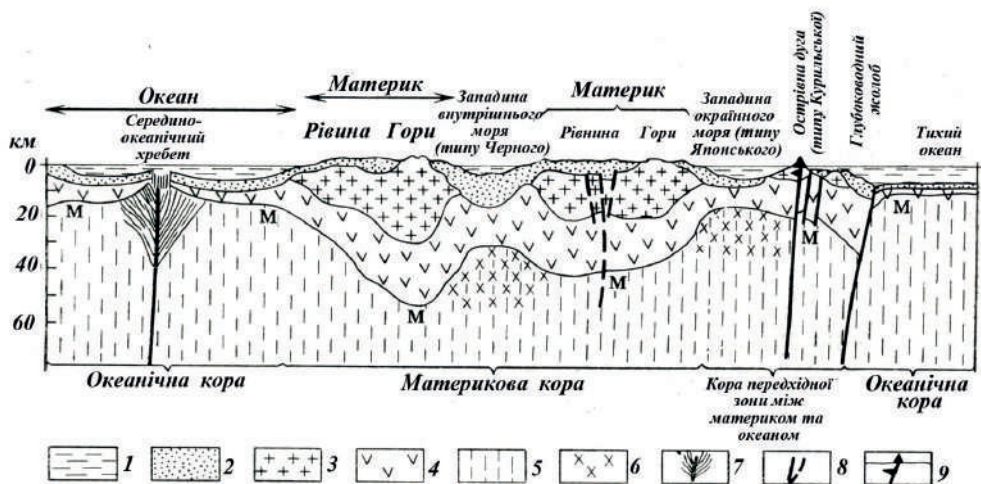

Рис. 1. Схема будови географічної оболонки Землі.

Позначення: 1 – вода; 2 – осадові породи; 3 – гранітний шар; 4 – базальтовий шар; 5 – мантія Землі (М – поверхня Мохоровічича); 6 – ділянки мантії, що складені породами підвищеної щільності; 7 – ділянки мантії, які складені породами зниженої щільності; 8 – глибинні роколіни; 9 – глибинний конус і магматичний канал. На вертикалі – товщина кори, км (за матеріалами К. К. Маркова та І. П. Герасимова).

Отже, виходить, що сподівання античних натурфілософів виправдалися, і, кінець кінцем, географія зазнала логічної еволюції, відповідно до поступового картографування, різноманітних описів та накопичення інформації про основні об'єкти, елементи та компоненти географічної оболонки (рис. 1). Метеорологія та кліматологія описують атмосферу, геологія описує літосферу, гідрологія описує воду суходолу, океанологія описує воду океанів та морів, картографія описує «лік Землі» («земноводне коло»), і так кожна із наук про Землю. Тому треба визнати, що в географії виробилося правило, за яким гармонійна єдність усіх галузей утворює можливість досліджувати комплексно таку ж єдність природи географічної оболонки.

Структура географії як віддзеркалення комплексної будови географічної оболонки. Як відомо (Географічна енциклопедія..., 1989, Т. 1, с. 249–250; Шуйський, 2019), поверхня планети зазнавала змін протягом всієї геологічної історії. Відповідно до розробок С. Л. Рудницького, В. І. Вернадського, Б. М. Кедрова, А. Г. Ісаченка, М. Л. Беручашвілі, Т. К. Бердієва, К. І. Геренчука та ін., життєві потреби суспільства були різними щодо природних ресурсів. Вчені стверджували практичну важливість кожного прогресивного досягнення географії, на кожному етапі у минулому. Інше спричиняє негативні, регресивні наслідки, призводять *«до порушення порядку речей»*.

Спочатку, на стадії простого споживання, збираньства, мисливства, пошуків і т. і., людині були потрібні елементарні знання рельєфу, ґрунтів, джерел води, корисних видів рослин і тварин. Все це – географічні знання. Затвердження скотарства і землеробства виявило подальші кроки: обмінні, торгові, для спілкування. Відтак, складалися торгові та міждержавні шляхи, уявлення про далекі й ближні місцевості, про природну будову довкілля. Склалися уявлення про різні країни, зароджувалося країнознавство. Вже у XX столітті остаточно у географії адаптувалася думка про те, що об'єктом досліджень є *географічна оболонка* як середовище мешкання людей.

Як відомо (Географічна Енциклопедія, 1989, Т. 1, с. 246; Шуйський та ін., 2024), географічна оболонка розуміється в Україні як окутуюча комплексна, яка утворилася внаслідок взаємопроникнення і взаємодії речовини окремих геосфер, разом із їхніми локаціями, розмірами, властивостями, відповідною взаємодією на різних широтах. Разом із тим, за Ю. Д. Шуйським (2023, 2024), треба урахувувати те, як проявляють себе геосфери, як витрачається речовина та екзогенна і ендегенна енергія над різними частинами суходолу, акваторії та дна океанів і морів, у різні часи, на різних абсолютних вертикальних позначках (рис. 2). Відтак, кожне середовище має бути представлене у ієрархічних рядах природних систем різного рівня організації (Петлін, 2018).

Відповідно формується баланс тепла, вологи та речовини, від чого складаються реальні умови утворення природних систем у межах географічної оболонки. Відповідні екзогенні середовища визначені як відповідні поверхневі сектори, які мають планетарне розповсюдження (рис. 3).

При цьому звертаємо увагу, що в даних умовах обґрунтування природокористування, як і підготовку фахівців-географів у ЗВО, потрібно виконувати на підставі вивчення і опанування необхідної кількості навчальних освітніх дисциплін (Маринич, 1993; Шуйський, 2013). Гармонійна низка дисциплін вивчає природні системи різного рівня організації в межах кожного з трьох поверхневих секторів (рис. 3).

В такому разі у освітньому процесі комплексний підхід, системна парадигма є оптимальними і ефективними, якщо на підставі теорії загальної географії в ідеалі викладаються основи всіх сучасних географічних дисциплін. На цьому категорично наполягав О. М. Маринич (1993), на підставі безумовної

ухвали відповідних рішень 23 та 27 Міжнародних Географічних конгресів. Цей автор вважав, що географічна оболонка може бути описана двома десятками галузевих та міжгалузевих географічних наук, а також кількох допоміжних математичних наук. Пізніше Ю. Д. Шуйський (2013) у додаток вважав за доцільне визначити 30 галузевих і міжгалузевих, які були адаптовані у географію на початку ХХІ століття. В цілому їх сукупність охоплює результати досліджень практично усіх природних систем географічної оболонки, в межах усіх географічних систем різних екзогенних секторів та широтних і висотних систем планети (Шуйський, 2013, с.15; 2024, с.45).

Також справа у тому, що у межах географічної оболонки Землі (рис. 1) локалізувалися такі географічні об'єкти, як рівнини, підвищення, гори, западини, певні повітряні та водні маси, берегові зони морів, водна товща водойм, їх дно, розчини поверхневих, океанічних та атмосферних вод, річки, озера, болота, довічна мерзлота, рослинність і так далі. Практично найбільш важливими є поверхні суходолу («теригенні системи»), океану («талассогенні системи»), морських узбереж разом із сучасною береговою зоною («аквашафті системи») (Шуйський, 2019, 2024; Шуйський та ін., 2024). Вони розподіляються на земній поверхні у вигляді екзогенних глобальних секторів, про-

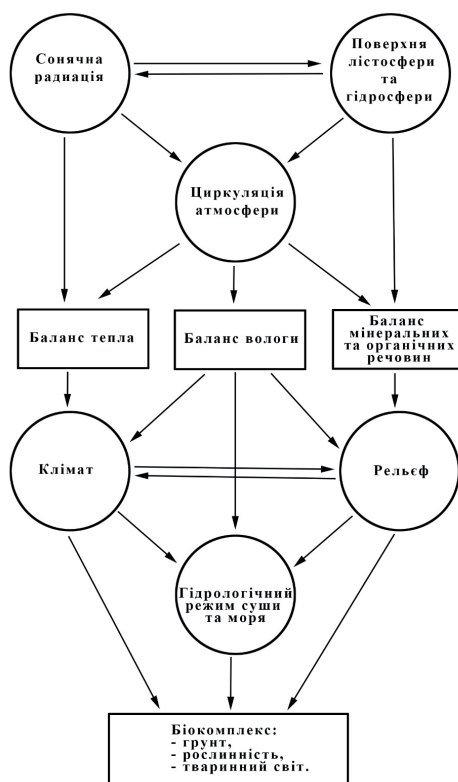

Рис. 2. Загальна блок-діаграма активної взаємодії геосфер нашої планети в континентальних умовах суходолу при формуванні терригенних ландшафтних систем (за розробками Д. Л. Арманди, С. В. Калесніка, В. М. Паценка).

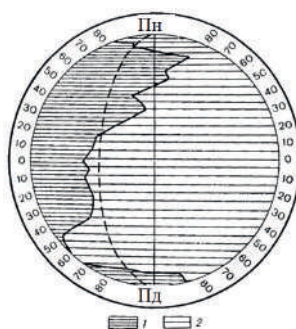

Рис. 3. Розподіл площі Суходолу (1) та Світового океану (2) по широті в межах всієї географічної оболонки. Широка ламана лінія вказує на розташування контактної фізико-географічної системи берегової зони в сфері сильної взаємодії поміж 1 та 2.

порційно рис. 3. Відповідно: *а*) теригенні («ландшафтні») системи суходолу материків та островів опанували 28,2% (143,82 млн. км²) від площі географічної оболонки; *б*) водна акваторія Світового океану («талассогени») локалізувалася на площі 69,15% (359,15 млн. км²); *в*) узбережна (берегова) смуга між Океаном і Суходолом («аквашафти» неприпливні та припливні) посіла площу 2,65% (5,20 млн. км²). Геосистеми різного рівня організації, відповідних ієрархічних рядів (Петлін, 2018; Шуйський, 2024, с.45), разом із геосферами (Шуйський та ін., 2024), саме вони і представляють об'єкт сучасної географії. В такому разі предметом сучасної географії треба визначити катастрофічно-еволюційні закономірності розвитку природних систем різного рівня організації та локації у межах географічної оболонки як життєвого середовища людини на планеті (на підставі відповідних законів цілісної географії). Відтак, довготермінова стійкість сутності загальної географії обумовила дуже потужний і глибокий досвід різних видів гармонійного природокористування у інтересах людства. Хто володіє цим досвідом, той має пріоритет гармонійного природокористування.

Довготермінова стійкість сутності географії. Ретельний аналіз сучасної географічної науки в Україні шляхом виявлення та оцінки ризиків та загроз для господарської діяльності під час пошуків, досліджень, засвоєння, експлуатації природних ресурсів у межах України протягом минулих десятиліть засвідчив про існування неухильно-поступового регресивного тренду розвитку географії. В історії цієї науки були раніше підвищення та занепад прогресу під впливом економічних, соціальних, політичних, релігійних, військових та інших причин. Так, в історії відомо про загальний занепад географії під впливом втрати язичницьких правил релігії і затвердження християнської ери. І хоча релігія язичників була під офіційною забороною, але занепад торкнувся основ загальної теорії географії, а натурні описи, територіальні відкриття і складання описів і карт продовжувалися. Аналогічні метаморфози зачепили географію після знакових Географічних Відкриттів XVI–XVII століть. Але ніколи державні установи тих чи інших країн у директивних документах свідомо не гальмували розвиток географії, не виключали її із лав природничих наук і не відносили їх до принизливих «студій» (причому, для суттєвого ушкодження). Ніколи не було дуже наполегливих намагань замінити географію на щось інше, із меншим досвідом, меншими напрацюваннями, із некомплексною парадигмою, несприятливими умовами географічної освіти в університетах, із відсутністю необхідного фінансування, із масовим знищенням виробничих установ географічного профілю, як це сьогодні відбувається у незалежній Україні, на превеликий жаль (Шуйський, 2016).

Особливо шкідливими вважаємо намагання поставити пріоритет екології вище географії щодо наукової сутності, досвіду та оптимізації природокористування, що грубо порушує «порядок речей», не урахує історію розвитку, об'єкти, предмети, методiku, теоретичні основи географії, з одного боку, і біології, із іншого. Показово, що сучасне природоохоронне і природно-ресурсне

законодавство побудоване на підставі *екологічної парадигми*, бо основною метою екоправа є забезпечення безпечного для життя і здоров'я довкілля (Злобін, 1998). Таке призначення географія із успіхом і ефективністю виконувала вже два із половиною тисячоріччя, а при цьому накопичувала унікальний досвід (Географічна енциклопедія України, 1989, Т. 1, с. 249). А ось екологічні принципи, правила, наукові положення на перший план ставлять взаємовідносини між рослинами, тваринами, грибами, мікроорганізмами та вірусами у різних природних середовищах, а сама екологія є наукою біологічною (Екологічна енциклопедія, 2007, Т. 1, с. 330).

Зрозуміло, що вона не охоплює достатній природний географічний комплекс об'єктів, факторів, компонентів природних систем із участю усіх геосфер у межах географічної оболонки. Відтак, екологія не може забезпечити системний підхід до вирішення питань оптимального, гармонічного природокористування, бо закономірним об'єктом екології є земна біосфера (*біо* – життя та *сфера* – оболонка) – оболонка Земної кулі, у якій існує, чи раніше існувало, життя різних форм (за визначеннями К. М. Ситника, В. М. Пашенка, Ю. А. Злобіна, Д. М. Гродзинського). Тут очевидно, що об'єкт екології включається як *частина* у структуру географічної оболонки. Важливо, що викладені тут поняття є обов'язковими для студентів-екологів, а тому хибність екологічної парадигми природокористування не повинна викликати сумнівів.

Згодом, коли екологічні досвіди, принципи, обґрунтування природокористування почали зазнавати прикрих невдач, завзяті екологи, особливо із чиновницьких лав, почали висмикувати із географії необхідні наукові положення. Наприклад, до екології були віднесені такі географічні поняття, як «водна ерозія», «водна маса», «вододіл», «антропогенний вплив», «атмосферний тиск», «дефляція», «екзарация», «денудация» та багато інших, а «екзогенні процеси» взагалі віднесені до геологічних (хоча досліджують географічну оболонку як об'єкт географії ще із часів її зародження). Як це допомагає практичним застосуванням? Розуміючи щось неладне, чиновницька когорта перефарбувала термін у «геоекологію», але від цього ушкодження природного середовища та господарських об'єктів не зменшилися. Завжди зберігається відчуття певної зайвості екології при вирішенні завдань природокористування та збереженні довкілля і природних ресурсів, бо усі такі завдання завжди вирішувалися географією у минулому, вирішуються сьогодні і немає сумнівів, що будуть вирішуватися у оглядному майбутньому.

Наприкінці ХХ століття розроблявся масштабний міжнародний проект під егідою Міжнародного *Географічного* союзу, суто географічний, але із незрозумілою назвою: «Геоєкологічні зміни протягом коливань рівня води у Каспійському морі». При цьому зрозуміло, що каспійське явище довготермінових коливань рівня води – це тільки фундаментальне географічне питання, як раніше було до цього проекту. Що додала цінного ця екологізація, нового і корисного, наскільки і у чому – «екологісти» визначити точно не можуть. Але вони

швидко зрозуміли, що сама собою екологія не може вирішити питання раціонального використання природних ресурсів, охорони та збагачення природи. Треба якось виправдати користування географією. Тому почали потроху вилучати положення, принципи та понятійний апарат від географії і перекидати до екології. Таким чином сором'язливо з'явилася «геоекологія». Навіщо? Хоча завжди географія позитивно вирішувала всі актуальні питання щодо географічної оболонки із усією її складністю.

Інші приклади запозичимо із лав берегознавства, бо прибережно-морські системи різного рівня організації природно і штучно змінюються на порядок-два швидше у порівнянні із теригенними («ландшафтними») системами. Це означає, що наслідки природокористування дають себе відчути майже у той же час (протягом до року–двох). Це дає підставу побачити так же швидко наслідки застосування впливу як екологічних, так і географічних рішень. Дуже яскравим і повчальним є приклад, коли екологічні служби України складали проекти припинення берегової абразії на ділянці між лиманами Бурнас та Будаки на узбережжі Чорного моря. Протягом 10 років вони застосовували 7 різних варіантів т. з. «берегозахисту», але жодний не допоміг. Мало того, кошти витратили, а швидкість абразії посилилася, втрати берегової території зросли. При цьому руйнувалися берегові будівлі та шляхи, руйнувався приморський ліс та поверхня пересипу Бурнас. По-друге, за проектом екологів, глинистий берег «лобовища Тендра–Джарилгач» (північний берег Чорного моря) був забудований камінням у вигляді дуже коротких бун. Але це не зупинило абразію і не сприяло накопиченню захисних піщаних пляжів східніше селища Залізний Порт. По-третє, уздовж берегів Каламітської затоки Кримське екологічне управління розробку берегозахисних заходів доручило виробничій екологічній службі іригації сільськогосподарських полів, де зовсім не чули про Генеральну Схему берегозахисних та протизсувних заходів на узбережжі Чорного та Азовського морів, не мають уяви про природні системи берегової зони, не мають ніякого досвіду про берегозахист, не мають ніякої інформації про берегозахисну проблему на берегах. Відповідно, ці екологи витратили гроші, призвели до подальшого руйнування не тільки корінного берега, але і самої берегозахисної споруди протягом 2,5 років. На четвертому прикладі складної природної системи берегової зони Чорного моря у межах Одеської затоки екологи визначили «берегозахист» за допомогою старих шин від коліс вантажних автомобілів, фото взимку (рис. 4).

Як можна бачити, перший же потужний шторм розкидав ці шини, сконцентрував потоки штормового нагону в умовах вітрового нагону, почав активно впливати на підсхилку нижньої зсувної тераси, а притулевій пляж зменшився вдвічі. До того ж, навіть зменшений пляж був суттєво засмітненим і некомфортним для вживання із рекреаційною метою.

Великого резонансу в Європі набуло намагання Президента України (1998 рік) відновити національний водний шлях крізь Кілійську частину дельти Ду-

Рис. 4. Типовий приклад проектного рішення фахівців-екологів, які визначили «прогресивний метод» швидкого «ефективного» захисту абразійного берега Одеської затоки (Чорне море) без вживання гідротехнічних споруд.

наю і встановити над нею державний суверенітет України (Шуйський, Вихованець, 2025). На той час ця частина дельти на морській окрайці належала до Дунайського біосферного заповідника міжнародного значення, а була підпорядкована НАН України як екологічно важлива. Географи та поодинокі біологи стверджували, що судновий водний шлях можна прокласти по дельтовому гирлу Бистре, і географи-дельтознавці це переконливо довели, в тому числі за рішенням спеціалізованої міжнародної комісії (Шуйський, Вихованець, 2025). Але екологічне керівництво країни, академічні установи, екологічна громада, члени екологічних недержавних організацій, працівники заповідника виступили категорично проти, хоча Україна тоді зазнала суттєвих матеріальних і моральних втрат. Навіть, активісти залучили до протестів майже 400 осіб і «зелених державників» із десятків країн, а також керівників кількох держав. Та ця численна громадськість за власною кваліфікацією не розуміла про закони природи річкових дельт, тому і не могла обґрунтувати свої протести. Та й не намагалася. Географи знайшли методику та технологію безпечного визначення водного шляху крізь українську частину дельти, обґрунтували його натурними ретельними дослідженнями, а він діє від 2005 року до сьогодні, забезпечує користь Україні із domeжовим оптимальним впливом на дельтове довкілля, на заповідні угіддя у тому числі. Аналогічні приклади проявляються також і у межах інших екзогенних секторів географічної оболонки (теригенної ландшафтної та океанічної талассогенної).

Маємо сенс підкреслити, що кожна природнича наука повинна вирішувати питання природокористування, організації території, збереження здорового довкілля за своїми власними принципами, методами, кваліфікацією, досвідом, спроможністю, відповідно до факторів, об'єкту та предмету науки. Це відноситься також до біології та географії, разом із їхніми галузями. Якщо такий «порядок речей» порушується і фахівець сідає «не у свої власні сані», то виникає реальна загроза і реалізується помітне ушкодження для довкілля, для природних ресурсів та для природокористування в цілому.

ВИСНОВКИ

Відповідно до еволюції планети, відбувалися спочатку глобальні ендегенні перетворення, а згодом, на їх основі, – екзогенні перетворення. В результаті склалася географічна оболонка, яка обіймає всю поверхню навколо, по аналогії із оболонкою зерна чи оболонкою вишні (сливи, черешні, абрикоса, тощо) навколо кісточки. Кінець кінцем, це призвело до створення географічної оболонки у всьому її різноманітті, із літосферою, атмосферою, гідросферою, біосферою, а нарешті – із антропосферою.

В межах сучасної європейської цивілізації географія виникла у античний час, розумом натурфілософів, для забезпечення природними ресурсами та затвердження прогресивного реального світосприймання. Накопичення географічної інформації, зростання населення, необхідність торгових шляхів, підвищенні потреби матеріальних ресурсів спричинили вибуховий розвиток географії. Її подальша поступова еволюція обумовила розгалуження географії, із певним теоретичним підґрунтям, із безумовним зв'язком із загальною теорією географії.

Віднесення географії, з одного боку, та наук про Землю, із іншого боку, до різних наук у сфері освіти в межах України є неправильним, хибним, дуже шкідливим кроком, що порушує принципи безперервного розвитку географії протягом останніх 2500 років. Відтак, докорінно змінюється «порядок речей», бо науки про Землю не можна відривати від загальної географії і базувати їх на іншій методології, що перевірене виключно довгим часом. Одночасно закладаються реальні загрози нанести глибокі ушкодження раціональному природокористуванню та оптимальному, здоровому світосприйманню суспільства та окремими особами.

Географія досліджує географічну оболонку як природне середовище існування людей у різних країнах та місцевостях, із усіма геосферами та екзогенними секторами, у природно-антропогенному системному різноманітті в результаті довгострокової диференціації кожного сектору. Різноманітність обумовила необхідність ієрархічної систематизації на підставі загальної теорії географії. Подальший розвиток цієї теорії вимагає формування галузевих і міжгалузевих до 30 географічних наук, які гармонізовані між собою протягом тривалого еволюційного розвитку. Їх кількість, призначення і властивості відповідають структурі географічної оболонки.

Судячи із визначень географії (із одного боку) та переліку «наук про Землю» (із іншого боку) в інтерпретації МОН України, розділення їх на окремі навчальні дисципліни є не тільки нераціональним, але й шкідливим. Нелогічність такого поділення вступає у гостре протиріччя із досвідом усієї дуже довгої історії розвитку географії, із положеннями загальної теорії географії, із висновками наукознавства та загальними положеннями і принципами природничих наук. Такі протиріччя можуть швидко розірвати взаємозв'язки та взаємопроникнення фізичної («природної») та соціально-економічної («суспільної») географії. Ті та інші реально погрожують швидкій деградації географії у цілому як ресурсної та світосприймальної фундаментальної життєдайної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Географічна енциклопедія України : в 3-х т. / ред. кол. Ф. С. Бабичев та ін. ; відп. ред. О. М. Маринич. Київ : Українська радянська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989. Т. 1 : А–Ж. 416 с. Т. 2 : З–О. 480 с. Т. 3 : П–Я. 480 с.
- Екологічна енциклопедія : у 3-х т. / ред. кол. А. В. Толстоухов (гол. ред.) та ін. Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2007. Т. 1 : А–Е. 432 с. Т. 2 : Є–Н. 416 с. Т. 3 : О–Я. 472 с.
- Злобін Ю. А. Основи екології. Київ : Наукова думка, 1998. 307 с.
- Маринич О. М. Структура географічної науки та її сучасний стан в Україні. *Український географічний журнал*. 1993. № 1. С. 3–8.
- Муркалов О. Б., Стоян О. О., Демарьова Ю. В. Рельєф та наноси з'єднувального каналу Тилігульський лиман – Чорне море. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. 2021. Т. 26, вип. 2(39). С. 22–36.
- Стоян О. О. Аналіз історії та розвитку берегознавства як географічної науки : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.13 – історія географії. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 20 с.
- Петлін В. М. Ієрархії природних територіальних систем : [монографія]. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2018. 476 с.
- Шуйський Ю. Д. Стан сучасної географії та її структура. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. 2013. Т. 18, вип. 2(18). С. 7–21. [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2013.2\(18\).184215](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2013.2(18).184215)
- Шуйський Ю. Д. Сучасні перспективи географічних наук в закладах освіти України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2016. Вип. 4. С. 127–131.
- Шуйський Ю. Д. Про природні системи в різних областях географічної земної оболонки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Географія*. 2019. Т. 31, вип. 3–4. С. 5–15.
- Шуйський Ю. Д. Основні питання системної будови географічної оболонки Землі. *Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки*. 2024. Т. 29, вип. 2(45). С. 32–50. [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2024.2\(45\).318030](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2024.2(45).318030)
- Шуйський Ю. Д., Вихованець Г. В. Розвиток природної системи дельти Дунаю для вибору судноплавного гирла, узбережжя Чорного моря. *Теорія і практика берегознавства та природокористування* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук. online-конф., присв. 160-річчю Каф. фіз. географії, природокористування та ГІС-технологій ОНУ імені І. І. Мечникова. Одеса : Бондаренко М. А., 2025. С. 110–122.
- Шуйський Ю. Д., Вихованець Г. В., Гижко Л. В. Ризики та загрози для господарської діяльності під час засвоєння ресурсів у межах берегової зони морів. *Фізична географія та геоморфологія*. 2021. Вип. 1–3(105–107). С. 35–47.
- Географічна наука в Україні: сучасний стан та подальші перспективи / Ю. Д. Шуйський, Г. В. Вихованець, О. Б. Муркалов, О. О. Стоян, Л. В. Гижко. *Теорія і практика берегознавства та природо-користування* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. online-конф. (24–25 трав. 2024 р.). Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2024. С. 162–168.
- Шуйський Ю. Д., Вихованець Г. В., Орган Л. В. До питання про взаємодію окремих геосфер у межах географічної оболонки. *Теорія і практика берегознавства та природокористування* : зб. матеріалів III Міжнар. наук. online-конф., присв. пам'яті проф. С. Т. Белозорова. Одеса : Бондаренко М. А., 2024. С. 40–46.

REFERENCES

- Marynych, O. M. (Ed.). (1989). *Heografichna entsiklopedia Ukrainy* [Geographical encyclopedia of Ukraine] (in 3 vols.; Vol. 1: A–Zh, 416 p.; Vol. 2: Z–O, 480 p.; Vol. 3: P–Ya, 480 p.). Kyiv: Ukrainska radianska entsiklopediia imeni M. P. Bazhana. [in Ukrainian].
- Tolstoukhov, A. V. (Ed.). (2007). *Ekolohichna entsiklopedia* [Ecology encyclopedia] (in 3 vols.; Vol. 1: A–E, 432 p.; Vol. 2: Ye–N, 416 p.; Vol. 3: O–Ya, 472 p.). Kyiv: Tsentr ekolohichnoi osvity ta informatsii. [in Ukrainian].
- Zlobin, Yu. A. (1998). *Osnovy ekolohii* [Principals of ecology] (307 p.). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Marynych, O. M. (1993). Struktura heohrafichnoi nauky ta yii suchasnyi stan v Ukraini [Geography structure and its modern scientific position in Ukraine]. *Ukrainian Geography Journal*, (1), 3–8. [in Ukrainian].
- Murkalov, O. B., Stoyan, O. O., Demarova, & Yu. V. (2021). Relief ta nanosy ziednuvalnoho kanalu Tilihul'skyi lyman – Chorne more [Relief and sediments of the connecting channel Tilihul'skyi liman – Black Sea]. *Odesa National University Herald. Geography and Geology*, 26(2(39)), 22–36. [in Ukrainian].
- Stoyan, O. O. (2010). *Analiz istorii ta rozvytku berehoznavstva yak heohrafichnoi nauky* [Analysis of history and evolution of coastal science as a geographical discipline] [Extended abstract of CandSc dissertation, Ivan Franko Lviv National University, 20 p.]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
- Petlin, V. M. (2018). Ierarkhi prirodo-terytorialnykh system [Hierarchies of natural territorial systems] (476 p.). Lutsk: Volynska oblasna drukarnia. [in Ukrainian].
- Shuisky, Yu. D. (2013). Stan suchasnoi heohrafii ta yii struktura [Basic position of modern geography and its structure]. *Odesa National University Herald. Geography and Geology*, 18(2(18)), 7–21. [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2013.2\(18\).184215](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2013.2(18).184215) [in Ukrainian].
- Shuisky, Yu. D. (2016). Suchasni perspektivy heohrafichnykh nauk v zakladakh osvity Ukrainy [Current outlook geographical science in education of Ukraine]. *Scientific Memories of Kherson State University. Series Geography*, (4), 127–131. [in Ukrainian].
- Shuisky, Yu. D. (2019). Pro prirodni systemy u mezhakh riznykh regioniv Heohrafichnoi obolonky Zemli [About natural systems within different regions of the World Geographical Cover]. *Scientific Memories of Vinnitsa State Pedagogical University by Mykhailo Kotsubinsky. Series Geography*, 31(3–4), 5–15. [in Ukrainian].
- Shuisky, Yu. D. (2025). Osnovni pytannia systemnoi budovy heohrafichnoi obolonky Zemli [Basical aspects of systematic construction of geographical natural systems within the World Geography Cover]. *Odesa National University Herald. Geography and Geology*, 29(2(45)), 32–50. [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2024.2\(45\).318030](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2024.2(45).318030) [in Ukrainian].
- Shuisky, Yu. D., & Vykhoanets, G. V. (2025). Rozvytok prurodnoi systemy delty Dunaiu dlia vybory sudnoplavnoho hyrlya, uzberezhzhia Chornoho moria [About evolution of Danube Delta natural system for organization of water navigative way along the deep deltaic arm]. *Teoriia i praktyka berehoznavstva ta pryrodokorystuvannia: zbirnyk materialiv IV Mizhnarodnoi naukovoï online-konferentsii, prysviachenoi 160-richchiu Kafedry fizychnoi heohrafii, pryrodokorystuvannia ta GIS-tekhnologiiy ONU imeni I. I. Mechnikova* [Theory and practice of coastal science and natural resource use : proceedings of the IV International online-conference, dedicated to the 160th anniversary of the Department of Physical Geography, Nature Use and GIS-Technologies of Odesa I. I. Mechnikov National University] (pp. 110–122). Odesa: Bondarenko M. O. [in Ukrainian].
- Shuisky, Yu. D., Vykhoanets, G. V., & Gyzhko, L. V. (2021). Ryzkyky ta zagrozy hospodarskii diialnosti pid chas zasvoennia resursiv u berehovii zoni moriv [Risks and treats of economic activity during resource development within coastal zone of seas]. *Physical Geography and Geomorphology*, (1–3(105–107)), 35–48. [in Ukrainian].
- Shuisky, Yu. D., Vykhoanets, H. V., Murkalov, O. B., Stoyan, O. O., & Hyzhko, L. V. (2024). Heohrafichna nauka v Ukraini: suchasnyi stan ta podalshi perspektivy [Geographical science in Ukraine: current state and future prospects]. *Teoriia i praktyka berehoznavstva ta pryrodokorystuvannia : zbirka materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (24–25 travnia 2024 r.)* (pp. 162–168). Odesa: ONU imeni I. I. Mechnikova. [in Ukrainian].
- Shuisky, Yu. D., Vykhoanets, G. V., & Organ, L. V. (2024). Do pytannia pro vzaemodiiu okremykh heosfer u mezhakh heohrafichnoi obolonky [About question of interaction of various geospheres within borders of the geographical cover]. *Teoriia i praktyka berehoznavstva ta pryrodokorystuvannia: zbirka materialiv III Mizhnarodnoi naukovoï online-konferentsii, prysviachenoi pamiaty profesora S. T. Bielozorova* [Theory and practice of coastal science and nature management: proceedings of the III International online-conference, dedicated to the memory of Prof. S. T. Bielozorov] (pp. 40–46). Odesa: Bondarenko M. O. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 01.11.2025 р.

Yu. D. Shuisky

Odesa I. I. Mechnikov National University

Department of Physical Geography, Nature Management and GIS-Technologies

2 Zmiiienka Vsevoloda St, Odesa, 65082, Ukraine

physgeo_onu@ukr.net

ON THE QUESTION OF THE OBJECT OF GEOGRAPHY, ITS SUBJECT, PURPOSE, AND GENERAL SIGNIFICANCE IN SOCIETY

Abstract

Problem Statement and Purpose. This article examines the current state of geography in Ukraine, which appears to be negative. Therefore, the issue is relevant and of practical importance. The purpose of the study is to consider and discuss the object of geography, its goals, subject matter, and overall significance in Ukrainian society. To achieve this purpose, the following tasks were set: (1) to analyze the formation of modern geography in Ukraine, which historically developed based on global experience; (2) to reveal the structure of geography as a reflection of the harmonious organization of the geographical envelope; (3) to assess the long-term stability of the essence of geography. The study also presents views on the scientific relationship between geography and ecology. The paper contributes to the development of physical geography theory and promotes rational and sustainable nature management.

Data and Methods. The research is based on the fundamental laws of cognition and dialectics, reference and normative literature, and the main principles of philosophy and geography. The analysis of materials was conducted in accordance with the laws of transition from quantity to quality, the negation of negation, environmental unity, geographical locality, systematization, and hierarchy of geographical objects and processes. The study takes into account the scientific principles of cartography, geomorphology, climatology, hydrology, coastal studies, oceanology, mathematical geography, and other sectoral and interdisciplinary branches of geography. Consideration is also given to the influence of various geospheres on the state, structure, and properties of the Earth's geographical envelope.

Results and Discussion. Within modern European civilization, geography emerged in ancient times through the reasoning of natural philosophers to ensure access to natural resources and to establish a progressive worldview. The accumulation of geographical knowledge, population growth, the need for trade routes, and the increasing demand for material resources led to an explosive development of geography. Its gradual evolution resulted in the diversification of geographical disciplines with solid theoretical foundations, all interconnected by the general theory of geography. The classification of geography and Earth sciences as different disciplines within Ukraine's education system is erroneous and harmful. It disrupts the principles of continuous geographical development that have existed for over 2,500 years. Such separation poses real threats to rational nature management, spatial awareness, and a healthy worldview of society and individuals. Geography studies the geographical envelope as the natural environment of human existence across countries and regions, incorporating all geospheres and exogenous sectors within a natural-anthropogenic systemic diversity resulting from long-term differentiation of each sector. This diversity necessitated hierarchical systematization based on the general theory of geography. The further development of this theory requires the

establishment of up to thirty sectoral and interdisciplinary geographical sciences, harmonized through long evolutionary processes. Their number, purpose, and properties correspond to the structure of the geographical envelope. The totality of geographical research is based on the diversity of natural objects as components of the geographical envelope. This categorically excludes equating the geographical and landscape envelopes, since their nature is fundamentally different and predominantly exogenous. Therefore, the geographical envelope is divided into three main surface exogenous sectors: landscape, thalassogenic, and coastal-marine. Eleven hierarchical systems are defined for each, from the elementary to the most complex, corresponding to the number of separate geographical disciplines. For the first time, a theoretical scheme for the comparison and correlation of these hierarchical systems across different sectors of the geographical envelope is proposed, taking into account the influence of geospheres. According to the definitions of geography and the classification of “Earth sciences” by the Ministry of Education and Science of Ukraine, their division into separate academic disciplines is not only irrational but also detrimental. The illogical nature of this separation contradicts the long historical development of geography, the principles of the general theory of geography, the findings of science studies, and the universal laws and principles of natural sciences. Such contradictions are antagonistic and may lead to the rapid disintegration of the relationship between physical (“natural”) and socio-economic (“human”) geography, ultimately threatening the degradation of geography as a fundamental life-oriented and worldview-forming science.

Keywords: geography, geospheres, geographical envelope, geosystems, structure, factors, rational usage of natural resources.